

# KAFLE LUDOWE

## Z BRZEGU NA DOLNYM ŚLĄSKU

ROMAN REINFUSS

**W** Muzeum Miejskim w Brzegu znajduje się interesująca seria ludowych kafli, licząca 22 okazy, z których kilka jest niestety poważnie uszkodzonych.

Kafle te wykonane z glinki żelazistej o czerwonym wypale, pokryte są brudno — białą polewą mocno już przez ząb czasu nadwyręzoną. Powierzchnia kafli zdobiona jest malaturami robionymi kolorowymi polewami na gładkiej powierzchni, bądź ozdobami plastycznymi tłoczonymi z formy i polichromowanymi.

Malatury jak i polichromia ozdób plastycznych wykonane są głównie kolorem brązowo-fioletowym (uzyskiwanym zapewne przy użyciu miedzionego brausztynu) i zimno zielonym (sole miedzi), czasem pojawia się ponadto kolor jasno żółty.

Wśród motywów zdobiących powierzchnię kafli, w kilku zaledwie wypadkach występują motywy wyłącznie roślinne, przedstawiające owoc granatu, lub stylizowany w kwadracie motyw kwiatu. Czasem spotykamy na kablach figury zwierząt. Prócz wykonanego plastycznie czarnego orła w koronie na głowie, trzymającego w szponach miecz i jabłko, z datą 1834, mamy kafle z niedźwiedziem i z gniazdem z pisklętami. Obydwa z wymienionych ostatnio kafli posiadają wzór malowany kolorowymi polewami na gładkiej powierzchni. Na kablach z ptakami na okładce widzimy schematycznie zaznaczone gniazdo, z którego wychylają się głowy piskląt. Nad gniazdem unoszą się dwa ptaki. Na drugiej kafli przedstawiony jest niedźwiedź (ryc. 7) stojący na tylnych łapach trzymający w przednich długi drąg. Zwierzę uwiązane jest za szyję na łańcuchu, który ciągnie się łukiem

w kierunku lewego brzegu. Kafła ta stanowi niewątpliwie jedną całość z drugą do dziś nie dochowaną, na której przedstawiony był zapewne kuglarz lub wędrowny cygan.

Najliczniejszą grupę stanowią kafle z kompozycjami figuralnymi. Na kilku z nich widzimy postacie żołnierzy w uniformach żywo przypominających epokę napoleońską. Jest tam więc dwóch maszerujących piechurów w wysokich czapkach z kitami na przodzie (ryc. 11), jeździec na koniu, trzymający w ręku wydobytą szablę (ryc. 6), itp. Dwukrotnie powtarza się scena z karczmy. W jednej (ryc. 5) żołnierz w napoleońskim kapeluszu siedzi przy stole obok grającego na skrzypcach muzykanta, w drugiej te same postacie wraz z kobietą trzymającą w ręku flaszkę.

Bardzo ciekawym zabytkiem z tej serii jest kafła niepolewana przedstawiająca dwóch żołnierzy w ubiorach z czasów napoleońskich stojących po dwóch stronach serca z drobnymi ozdobami kwiatowymi.

Fakt, że w okolicy Brzegu znalazł się okaz kafli niewykończony pod względem technicznym mógłby nasuwać przypuszczenie, że opisana tu seria kafli była wyrabiana na Śląsku.

Wśród kafli odobionych ludzkimi postaciami szczególnie interesująca jest grupa z rysunkami o charakterze obyczajowym. Znajdziemy tam kobietę i mężczyznę w strojach z końca XVIII wieku, przechadzających się w parku (ryc. 12), kobietę w krynolinowatej sukni z wiadrami uwiązanymi na nosidle (ryc. 1). Jedna z kafli przedstawia trzy męskie postacie z kapeluszami zdjętymi w ukłonie (ryc. 2). Napis umieszczony powyżej brzmi



„Prziślim Do was Panie woycie Tilko nas Dobrze osąńćie“

Na innej kafli uwidoczniiona jest scena zalo-

tów, a rubaszny napis umieszczony powyżej brzmi „Pomacay ze mni a Dobrze Kuba“ (ryc. 9). W ogóle napisy spotyka się na kaflach z Brzegu dosyć czę-

*Rycina 1*



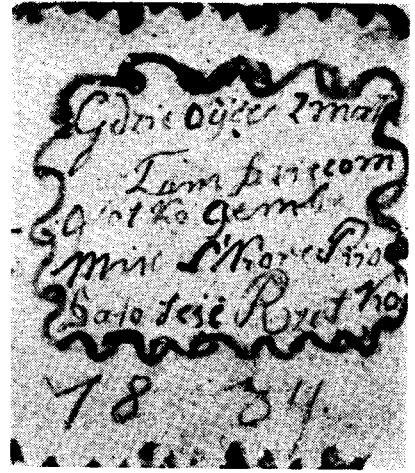
Rycina 2

Ryc. 3



„Gdzie oyciec z mat  
ko Tam Dziecom  
Glatko gembe  
.....  
Daio Jesć Rzatko“

1834



Rycina 4



Rycina 5

sto. Jest tam np. jedna kafła nie posiadająca na swej powierzchni nic poza napisem ujętym w falistą ramkę i daty.

Napis niestety nie dający się w całości odcyfrować (ryc. 4), zawiera sentencję przeciwstawiającą los dzieci posiadających rodziców, doli sierot:

Napisy wyłącznie w języku polskim, nie pozwalają wątpić co do narodowości wykonawcy.

W zbiorze brzeskim znajduje się też jedna kafła o tematyce biblijnej. Przedstawia ona postać brodatego mężczyzny siedzącego u stóp krzyża, z boku w prawym górnym rogu tablica z dekalogiem, a obok niej napis „moyses“ (ryc. 10).

Z dwóch wymienionych na wstępie, a różniących się techniką wykonania grup kafli, bardziej interesująco przedstawia się seria zdobiona techniką malarską na gładkiej powierzchni. Silnie zaznaczone kontury, dosyć swobodnie traktowane proporcje, typizacja w traktowaniu postaci, nakazują wyroby te uważać za okazy czysto ludowej twórczości artystycznej.

Kafle z plastycznie wykonanymi ozdobami na powierzchni nie mają już tego ludowego charakteru. Dosyć naturalistyczne, powielane przy użyciu gipsowej formy, stanowią raczej przykład produkcji rzemieślniczej.

Kafle z Brzegu jak świadczą daty zachowane

na paru okazach (1834) pochodzą z I połowy ub. w. W tym samym czasie podobne wyrabiane były na terenie Polski i w innych stronach, jnp. na Pomorzu, Mazurach Pruskich, w Krakowie, w Kłodawie a poza tym w krajach sąsiednich w Niemczech, Czechach, na Węgrzech, w Siedmiogrodzie i na Małorusi (na Pokuciu). Tematyka ozdób była wszędzie mniej więcej jednakowa, (ornament roślinny, sceny obyczajowe, wojsko, orły herbowe). Opisana wyżej seria kafli z Brzegu zdradza zdumiewające podobieństwo do kafli znanych z terenów mazurskich.

Zestawiając kafle brzeskie z kablami mazurskimi publikowanymi przez J. Grabowskiego w Pol. Szt. Lud.<sup>1)</sup> spostrzegamy duże podobieństwo zarówno w kompozycji ogólnej, jak i w tematyce czy sposobie wykonania.

Kafle brzeskie z punktu widzenia kompozycji ornamentu podzielić można na 3 grupy. Do pierwszej zaliczymy kafle, w których motyw centralny ujęty jest w ozdobną na sposób barokowy powy-





Rycina 7

ginaną ramką. W rogach widoczne są liściaste ozdoby (ryc. na okładce, ryc. 1, 7, 12). Drugą grupę stanowią te w których kompozycja centralna jest bez ramki, tylko w rogach występują znane ozdoby liściaste (ryc. 5, 6, 10, 11). W trzeciej grupie zamiast ozdób liściastych w narożnikach biegnie strzępiasty szlak wzdłuż górnej i dolnej krawędzi kafli. Wszystkie trzy wymienione sposoby rozwiązań ornamentalnych znane są również z kafli mazurskich publikowanych przez J. Grabowskiego<sup>2)</sup>.

Zespół motywów zdobiących środkową część kafli brzeskich jest uboższy niż w kaflach mazurskich, nie mniej wiele kafli znanych nam z Brzegu posiada analogie w materiale mazurskim. Widoczne to jest w każdej z wyróżnionych poprzednio grup motywów. Na kaflach mazurskich rów-

nież występują ptaki, niedźwiedź na sznurze i sceny rodzajowe z napisami. Sukertowa w swym artykule o kaflach z muzeum w Działdowie cytuje nawet (obok innych) napis znany nam z Brzegu („Pomaczaj mie Kuba“<sup>3)</sup>). Odpowiednik do brzeskich kafli przedstawiających włóścian proszących wójta o sprawiedliwe osądzenie, stanowi na Mazurach publikowany przez Grabowskiego zespół 2 kafli, z których jedna z napisem „moi Panie woiacie Jus sie adnami zmiłujcie“, przedstawia kobietę i dwóch mężczyzn z kapeluszami w rękę, druga zaś wyniosłą postać wójtę i jakiegoś drugiego mężczyznę. U góry tej drugiej kafli biegnie napis: „Słuchaj rozkazu“ (ryc. 8). Występują też na Mazurach Pruskich kafle z różnymi napisami, lub plastycznymi wyobrażeniami żołnierzy. Suker-



Rycina 8

towa w cytowanym powyżej artykule publikuje fotografie kafli, na której przedstawione są postacie dwóch wojaków stojących po dwóch stronach serca z napisem „Turek i Grek 1840”. Ta sama kompozycja, a bodajże nawet odcisk z tej samej formy, publikowana jest w pracy Grabowskiego, ale z innym napisem. Obydwe wspomniane tu kafle znajdują odpowiednik w Brzegu w postaci wzmiankowanej na wstępie kafli niepolewanej.

Trafia się też wśród kafli mazurskich scena przedstawiająca siedzącego przy stoliku żołnierza i grajka (ryc. 3) czy maszerujących piechurów.

Również sposób wykonania ozdób na kablach brzeskich a zwłaszcza sposób traktowania postaci ludzkich nie odbiega od tego co widzujemy na kablach mazurskich. Wystarczy porównać ryc. 2 i 8 by stwierdzić bardzo daleko idące podobieństwa,

które sięgają nawet tak drugorzędnych szczegółów ubioru j.np. sposób konturowania spodni. Na podstawie analogii zachodzących między serią kafli z Brzegu a kablami mazurskimi, uwzględniając, że pochodzenie tych ostatnich nie ulega żadnym wątpliwościom, „ślaskość“ kafli brzeskich musi być zakwestionowana. Z punktu widzenia proveniencji, kafle z Brzegu są niewątpliwie kablami mazurskimi, należałoby jedynie ustalić kiedy i jakimi drogami trafiły one do Brzegu.

Dla przyszłego badacza kafli mazurskich zbiór znajdujący się w Muzeum Miejskim w Brzegu stanowi pozycję ważną, której w żadnym wypadku nie wolno byłoby pominąć. Zawiera ona bowiem poza znaczną ilością motywów znanych z muzeów mazurskich także takie, których nie posiadamy ani w zbiorach muzeum w Olsztynie ani w Szczytnie<sup>4</sup>).



Rycina 9



Rycina 10

## PRZYPISY

<sup>1)</sup> J. Grabowski: Sztuka ludowa Mazur i Warmii (Polska Szt. Lud. R II nr. 4/5).

<sup>2)</sup> j. w. dla grupy I ryc. 28 i 29, dla II-31, dla III-36, 37, 38.

<sup>3)</sup> E. Sukertowa: Kafle mazurskie, Ziemia 1932, str. 244.

<sup>4)</sup> H. Skurpski: Sztuka ludowa Mazur i Warmii. (przewodnik po wystawie), Olsztyn 1948.



Zdjęcia 1-2 i 4-12 wykonał R. Reinfuss

Rycina 11

## КУСТАРНО - НАРОДНЫЕ ИЗРАЗЦЫ В БРЖЕГЕ (НИЖНЯЯ СИЛЕЗИЯ)

В городском музее в Бржеге, в Нижней Силезии, находится собрание цветных, расписных, поливных и рельефных (из гипсовых форм) изразцов.

Тематика орнамента позаимствована из мира животных и растений, но в то же время преобладают фигурные мотивы, представляющие бытовые сцены с надписями на польском

языке, фигуры военных и в исключительных случаях — религиозные сцены.

Сравнительным анализом установлено, что изразцы в Бржеге обнаруживают полное сходство с изразцами, выделяемыми в Мазурской области (б. Восточная Пруссия). Поэтому можно с уверенностью сказать, что эти изразцы были привезены в Бржег из мазурских местностей.

## LES CARREAUX POPULAIRES DE BRZEG EN BASSE-SILÉSIE

Dans le Musée Municipal de Brzeg, en Basse-Silésie, se trouve une collection de carreaux ornés de peintures exécutées en vernis coloré ou gaufrés de formes en plâtre. Le sujet d'ornementation est tiré du monde des animaux et des plantes. La plus grande partie, cependant, possède à la surface, des motifs de figures, représentant des scènes de la vie humaine, avec des inscriptions en langue polonaise, des figures

militaires et exceptionnellement des sujets religieux. Comme il résulte de la comparaison avec les autres carreaux, ceux de Brzeg ressemblent identiquement aux carreaux, connus en Masurie prussienne. Cependant, comme ils y étaient fabriqués, il faut considérer les carreaux de Brzeg comme étant importés des terrains de la Masurie.

## FOLK TILES FROM BRZEG IN LOWER SILESIA.

In the municipal museum in Brzeg, Lower Silesia, there is a collection of tiles decorated with paintings by a process of coloured glazing, or with carvings executed by means of gypsum forms. The subjects of these ornamentations derived from the animal or plant world, but the majority of the tiles bear figural motifs representing characteristic scenes with Polish inscriptions, types of soldiers, and occasionally religious scenes. It is clear from a comparative analysis that the Brzeg tiles bear an exact likeness to those known in Prussian Mazury — and since the latter were made on the spot, the tiles from Brzeg should be considered as an importation from the Mazurian territory.



Rycina 12